

Една от най-неясните личности в „Именника на Българските владетели“ е Гостун. За него се казва: „**Гостунъ** намѣстникъ сый 2 лѣт(а), родъ ему **Ерми**, а лѣтъ ему **дохсъ твиремъ**“. Преди него е поставен митологичния Ирник, с библейски срок на управление: „**Ирник** жить 150 лѣтъ, род ему Дуло, а лѣтъ ему **диломъ твиремъ**“. А след него се възцарява Кубрат или Курт в „Именника...“: **Куртъ** 60 лѣтъ, дрѣжа, родъ ему **Дуло**, а лѣтъ ему **шегоръ вѣчемъ**.

Гостун е представител на друг род – Ерми и е бил наместник, или регент, в продължение на 2 години, на рано възкачили се на трона Кубрат, който продължава династията Дуло. В нито един друг известен източник, името Гостун не се споменава. Но за това пък други два източника: „Бревиарий“ или „Кратката хроника“¹ на патриарх Никифор (IX в.), и „Хрониката“ на епископ Йоан от Никиу (VII в.), съобщават за Кубрат, че е бил племенник на **Органа / Аргана**² (Οργανος / Αργανος) според патриарх Никифор, и на **Куернак (Κ-Σ-Υη)**, според епископ Йоан.

Моравчик (Moravcsik, Byzantinoturcica, II, S. 220, 353), стига до логичния извод, че Гостун от „Именника“ е всъщност Органа, на патриарх Никифор. Проф. В. Златарски също отъждествява Гостун с Органа – вуйчо на Кубрат (не може да е чичо, тъй като принадлежи към друг род) и стига до извода че Гостун-Органа е бил регент на малолетния Кубрат, който е заел твърде млад, владетелския трон, за което той съди косвено от големия брой години отредени на Кубрат като управление – 60 според „Именника“. (ВЗ-ИБД-1, стр.130-145)

„Хрониката“ на Йоан Никиуски е съхранена в 4 преписа на етиопски език, правени по превод на арабски препис, през 1601 г. Не е ясна съдбата на първоначалния изходен преведен оригинал, по който те са правени. Според различни специфични термини в текста, Французов доказва че вероятния арабски препис е правен около XII в., като превод на несъхранения гръцки оригинал, написан от самия епископ Йоан през VII в. (СФ-ХИН) Поради това са натрупани много неточности при предаването на чужди имена и етноними.

Хрониката е преведена на френски ез. от Херман Зотенберг. (HZ-C-2) Интересуващият ни пасаж е: „Lorsque les habitants de Byzance apprirent cette nouvelle, ils disaient que l'auteur de ce projet était **Koubratos**, chef des **Huns**, neveu d'**Organâ**. Cet homme avait été baptisé dans son enfance et reçu dans le sein du christianisme, à Constantinople, et avait grandi dans le palais impérial. Il avait été lié d'une étroite amitié avec Heraclius Ier, et, après la mort de celui-ci, qui l'avait comblé de bienfaits, il était resté attaché par reconnaissance à ses enfants et à sa femme Martine“ (Когато хората във Византия научили новината, те казаха, че авторът на този проект беше Кубрат (Koubratos), вождът на Хуните, племенника на Органа (Organa). Този човек е бил кръстен като дете и приет в лоното на християнството в Константинопол и отраснал в императорския дворец. Той бил свързан с близко приятелство с Ираклий I, и след смъртта на последния, той останал верен към децата му и жена му Мартина). (JBN-Chr, CHAPTER CXX, 47) Но в по-стария си превод, публикуван в 1877 г., Зотенберг предлага друг превод, буквален от оригинала: «Lorsque ces faits furent connus a Byzance, on disait que cette affaire avait ete insiree par **Qetrades** (Ϝ-Υ-Δ-Ε-Σ), chef du peuple des **Moutanes** (Μ-Ο-Υ-Τ-Α-Ν-Ε-Σ), fils du frere de **Kuernaka** (Κ-Σ-Υ-Η). (Когато тези факти станали известни във Византия, всички си казали, че това е дело на **Кетрадес / Qetrades** (Ϝ-Υ-Δ-Ε-Σ), вожд на народа **Мутанес / Moutanes** (Μ-Ο-Υ-Τ-Α-Ν-Ε-Σ), и братов син на **Куернака / Kuernaka** (Κ-Σ-Υ-Η). (HZ-C-1) Тъй като не е знаел как да изтълкува тези названия, под влияние на познатия византийски източник (Патриарх Никифор), Зотенберг е приравнил Кетрадес към Кубрат, Мутанес към Хуни и Куернак към Органа. Думата

¹ от лат. brevis – къс.

² вариантът на името Аргана (Αργανος) е известен в Лондонския препис на „Бревиария“. (ГИБИ-3, стр. 294: бел. а). под линия

„хуни“ се среща и на други места в „Хрониката“ но се предава по съвсем различен начин: tunəs – 𐌲𐌿𐌺𐌰, и като прилагателно 𐌲𐌿𐌺𐌰𐌹 tugašāwi, което Х. Зотенберг чете като 𐌲𐌿𐌺𐌰𐌹 tunəsāwi – хунски от 𐌲𐌿𐌺𐌰 tunəs - хуни, също като tunəs – 𐌲𐌿𐌺𐌰 и 𐌲𐌿𐌺𐌰 – tonəs, които нямат никаква прилика с 𐌹𐌺𐌴𐌺𐌰 - moutanes (muthns). (ШМ-КПВБ)

Патриарх Никифор съобщава за същото събитие: „Минало известно време и господарят на хунския народ, заедно със своите управници и дорифории / doriphorii (оръженосци / squires, в бълг. превод - копиеносци) дошъл във Византия, и помолил императора, да приеме християнството. Той охотно ги приел и ромейските архонти, станали кръстници на хунски архонти, а техните жени — на хунските жени. Те били дарени с императорски дарове и санове. Императорът удостоил със сана патриций техният хегемон (владетел) и после с благодарност ги изпратил в тяхната хунска страна“. Събитието е станало в 617-18 г. (ГИБИ-3, стр. 294)

Независимо от трудностите с транскрипцията, в крайна сметка Кетрадес е Кубрат, народа Мутанес, вероятно е деформиран запис на Вутанес или Утанес, тъй като в етиопската писменост „геза“ приликата между 𐌹𐌺 „mu“ и 𐌺 „wu“ е голяма. Така че в недостигания до нас оригинал, от където са известните днес 4 преписа, вероятно е било записано 𐌺𐌴𐌺𐌰 „Wuthns“, което може да е деформирано предаване на ВННТР - внъндури/унугундури. При предаването на името Куврат, вместо 𐌺 „b“, вероятно неправилно е използвана 𐌺𐌴 „th“ и производната и` буква 𐌴 „thə“, напр. запис 𐌶𐌺𐌸𐌸𐌰 ще се прочете Kəbrdəs / Qəəbrdəs което е много по-близко до Кубрат? Друг вариант на възможната грешка е свързана с гръцкия запис на името **Κοῦβρατος > Коуврътъ > Коуртъ**, както се е стигнало до деформиране на името в старобългарския текст на «Именника», обяснено от проф. В. Бешевлиев³. (ВБ-ИЕП) И при превода от гръцки на арабски, вероятно името е било деформирано.

А що се отнася до името **Куернак** (Kurnak / Quernak), то показва недвусмислен паралел не с Органа / Аргана както е предадено у Никифор, а с Ирник / Хернак. Вероятно Йоан Никиуски е ползвал неизвестен източник, споменаващ това име, като конкретна личност, от края на VI – началото на VII в., а не като митологичен персонаж, както е в „Именника“.

Основният въпрос който логично възниква е, каква е връзката между Гостун, Органа и Куернак (Хърнак)?

В. Бешевлиев посочва няколко версии за етимологията на прабългарското име **Гостун**: Според Куник името Гостун е идентично с иранските имена Гаотейс, Гаотейв и произлиза от ст.перс. gasta, съвр.перс. gast – отвратителен, лош, осет. иронски goze, godza – изпражнение, което е абсолютно нереално и куриозно. Според В. Абаев - от хипотетичното сармато-аланско gasti – гост, съхранено в имената от Пантикапей и Горгопия – Гаотейс, Гаотейс, аналогично в ягнобски, пушунски gašt, шугнански,

³ подобна форма на името **Куртъ**, не е фиксирана в нито един източник, изкл. грешното предаване в „Именника“ обяснено от Бешевлиев. Така че всякакви аналогии, които се правят с тюрк. qurt – вълк / червей, от адептите на „тюркската теория“ са напълно изкуствени и неверни! (БС-ПО, стр. 145-146) Тюрк. qurt е иранска заемка, от ср. перс. gurg, gorg, в съвр.перс., тадж., шугнан. gurg, особено гилян. gurd – вълк. Освен гръцкия запис у патриарх Никифор и Теофан Изповедник, известни са още **ХОВРАТУ** – на Ховрат / Хобрат, от пръстените му (съкровището от Малая Перешчепина) и **Хубраат** 𐌶𐌺𐌴𐌺𐌰𐌹 (Xowbraat), **Худбад** 𐌶𐌺𐌴𐌺𐌰𐌹 (Xowbadaj) от „Ашхарацуйц“. Името е с ирански, сарматски произход. При чувашите се среща като Купрат. (ЧАЯ) Известно е перс. име Хубриадан (**Χουβριαδανης**) – VI в., носено от прес. пълководец (Т. Симоката История, кн.2), както и Xūb, Xūr, Xūbend. (FJ-IN, стр. 176) Ср. посл. с бълг. име Хубен! При осетинците – Хъупе, Хъуппе, Хъубады. (ЗГ-ОФЛИ, стр. 100-101) Образувано е от обцоиран. корен *xub – добро дело, т.е. прабълг. неслав. **хубав**, др.иран. хи-арах, авест. хварах, пехлеви хвар, согд. хūr, кушано-бактр. хобо, съвр.перс. xub – добро дело, (x = kh). (ВР,ДЭ-ЭСИЯ-3, стр. 416) И авест. *rata - / др.инд. *radha – дар, пехлеви rad – господар, rād – благороден, щедър, rādin – изобилие. (DMc-CPD, стр. 70) в осет. ирон. ratu kænyn, дигор. ratu kænun – извършвам, rattæg – творец, също raddyn / raddun - давам. (ВА-С-2, стр. 339-340) Във вах. rand / rat – давам. (ИС,К-ЭСВЯ, стр. 293) Аналог. дума е прабълг.неслав. / в ст.бълг. **реть** – стремез, усърдие, желание (Супр. сб.), в съвр.бълг. **ратувам** – желая, стремя се. От ст.бълг. заето в ст.руски реть, руск. ретивый, ретиться, укр. ретитися – усърден, ревностен, стремящ се. Фасмер го обяснява свсем неудачно със слав. рать – война. (МФ-ЭСРЯ-3, стр. 475) Или името означава „творящ добро“, „щедър“, „благороден“, „добър господар“. Тук трябва да споменем и аналог. кушанско име Хувишка - от хотаносак. хув, тох. uve – умел, сръчен, добър.

язгулемски *gax't*, кюрдски *geşt*, талишки *gêšt*, гилянски *gêštên*, персийски *gâšt* – отивам, вървя. (ВА-СЕИ, стр.12) Окончанието –ун, отговаря на осет. окончание –on, др.иран. –ân/âna за мъжки лични имена. (ВБ-ИЕП) Според Вернадский Гостун най-вероятно е бил славянин ант, което изобщо не можем да приемем, предвид рода му Ерми, а и поради липсата на славяни в Приазовието, Западен Кавказ и прилежащите северни райони, и изобщо в управлението на Първата Българска държава. Според Б. Симеонов, името Гостун произлиза от кошунство, ст.бълг. кошунъ, в смисъл обиждащ, хулител, присмехулник, смешник, шегаджия, което е също изкл. несериозно. В. Томашек предлага друго значение на Гостун – силен, от угрофин. *kostan* - смел, или тюрк. *küstün* – силен. (БС-ПО, стр. 140-142)

Решението на загадката е просто и логично! Гостун не е име, а друга дума, която при преписа на „Именника“ на ст.бълг. ез., погрешно е възприета като име! Отговор на това дават алтайските езици: В тунгусоманджурски **gusin* – чичо, вуйчо, в евенски *gusin, gutin, guhin*, евенски *göser*, улчийски, орокски *gusi(n)*, орочки *gusin*, нанайски *gusī*, удегейски *goso`*, *guse`* - чичо, вуйчо, улчийски *gošo*, орокски *gošu*, солонски *gusu, giçu*, нанайски *gišeke, guske* – чичо, близък родственик, в старояпонски *kasu*, среднов. япон. *kàzô, kázô* – баща, съвр. япон. *ketsuen* – роднина, *gikei, gitei* - девер. (ССТМЯ-1, стр.175), (ГП) Протоалтайска форма **gus/ˈt, ˈo, ˈč/(n)* се явява изолиран тунгусоманджурско-японски изоглос. (S-AE) Но смятам че тук трябва да поставим и чувашкото *kukka, kokki* – вуйчо, при най-близко тюркско **aqa / aya / ača* – вуйчо. (МФ-ЭСЧЯ-1, стр.303) Интересен паралел на чувашката форма е бълг.диал. **гаго** – вуйчо, неясно според БЕР.

Така че в текста „**гостунъ**“ е означавало просто „**вуйчо наместник**“ и е загубило първоначалното си значение за по-късния преписвач, който го е написал като лично име, изпускайки името на историческата личност Органа, вуйчо на Кубрат, при по-късния препис.

Патриарх Никифор дава и още една твърде важна информация, за първоначална васална зависимост на Кубрат от Аварския каганат. За годините 634-635, Никифор съобщава: „По същото време, господарят на унугондурите, Кубрат, племенник на Органа, въстанал срещу кагана на аварите. Той се отнесъл много зле с войската (аварския гарнизон) оставена от него (кагана) и я изгонил от своите земи. Изпратил пратеници при Ираклий и сключил с него мир, който запазил до края на живота си“. Между 617/18 г. когато Кубрат вероятно е навършил пълнолетие, до 634 г. е бил васал на Аварите. Този период е свързан с отслабване на Аварската държава. В 618 г. умира силния аварски каган Баян II. Това води до успешно въстание на славяните в 625 г. и образуване в западните територии на Каганата, на първата славянска държава управлявана от Само (франк по произход). Тя не просъществува дълго време и в 631-32 е присъединена от франкския крал Дагоберт. По това време в самия Каганат избухва гражданска война поради избирането на нов каган, тъй като наследникът, брат на Баян II (името е неизвестно), ненадейно умира около 630 г. Благоприятната ситуация е използвана от Кубрат за обявяване на независимост.

В „Именника“ се съобщава за Гостун че е управлявал (като регент) между годините дохс-твирем (година на прасето, месец девети) и шегор-вечем (година на вола/бика, месец трети) когато управлението поема Кубрат. Според китайския календар⁴ 615 г. е годината на прасето, а 617 – година на вола/бика. Този период е съпроводен с масирано аварско и персийско настъпление срещу Византия. В 615 г. аварите и подчинените им славяни, опустошават Западните Балкани, Далмация и стигат до Тесалия, обсаждат Солун. Персийските войски на Хосров II Правиз успяват да осъществят сериозна офанзива във Византия като достигат Константинопол, и окупираат Сирия, Анатолия и Египет. Аварите и персите действат в синхрон и самото

⁴ т.нар. древнобългарски календар не е нищо повече от опростено копие на китайския, каквито са всъщност древнотюркския и останалите „циклови календари“ на алтайските народи, въпреки безумната патриотарска апологетика, по този въпрос, която е любима тема за фантастично съчинителство от форкхистърни творците, започнала още от времето на техния доаени Йордан Вълчев и доукрасена от Петър Добрев.

съществуване на Византия е поставено на карта, в тези трагични години император Ираклий е смятал да изостави Константинопол и да премести столицата на империята в Картаген – крайната африканска византийска провинция, отвоювана от Юстиниан I.

Мощта на аварите в Източна Европа е голяма, което и обяснява попадането на българите под аварско васалство. А обикновено васалството се е скрепяло с брак, което се доказва косвено от името на първородния Кубратов син – Баян. Освен собственото си име Безмер познато от „Именника“, той носи и аварското име Баян, което е името на силния аварския каган Баян II. Най-вероятно жената на Кубрат е била аварска принцеса, а вуйчото-наместник, неин близък родственик, съответно Безмер-Баян носи името на аварския си дядо. Името Ерми⁵ също е показателно, то се е срещало при аварите – Ермич (Ermitziç). Според К. Менгес и А. фон Габен е производно на монг. эгтэгү, др.тюрк. ermägü – ленив, мързелив, което е неприемливо. (ДТС, стр. 180) Според Б. Симеонов най-вероятна е връзката с калмик. агт – копие, агтъщ – копиеносец. (БС-ПО, стр.118), (ВБ-ПЕП, стр.151) Смятам, че много по-правилно обяснение е монг. эгтэг – мъжествен, храбър, смел⁶, в др.тюрк. ermäk – живот, битие, ermiš – да бъде жизнен, и съотв. отрицателната форма ermäksiz – нежизнен, отпаднал, респ. оттук е и значението на ermägü – ленив, мързелив. (РМРС, стр. 902), (ДТС, стр. 181) Така че името Ерми, Ермич е означавало, да е жизнен, здрав, храбър, мъжествен!

Името Органа също най-вероятно е аварско по произход. Проф. В. Златарски го свързва с турското Орхан. При чувашите е известно като Оркантей, Орки, Оркум. (ЧАЯ) Виж в монг. өггөн, бурят. uggön – широк > мандж. uggön – широк, евенк. uggē, евен. uggö – голям, тежък, др.тюрк. uγa – високо, голямо дърво, örgi – издигам се, örgün – високо място, трон. (ССТМЯ-2, стр. 283), (ДТС, стр. 614, 388)

И така, неясно кога, българите в Западен Кавказ са поставени под аварска зависимост. Възможно е това да е била 603 г., която също е година на прасето, тогава Тюркския каганат се разпада на Западен и Източен, започва междуособна война между тях и краткотрайната власт на тюрките над Прикавказието е прекратена. Тюркската опасност за аварите вече е отстранена, и аварите в съюз с персите, използват смъртта на император Маврикий (602 г.), като започват настъпление срещу Византия. Така че регентството на Органа може да е било по-дълго от две години, а автора на „Именника“ вероятно е объркал двете „години на прасето“, нещо което се забелязва и в годините на управление и на другите владетели.⁷

⁵ не е изкл. и сарматски произход на името. Аварите не се заселват на гола земя, а заварват в Панония, сармати, българи, гелиди. В осет. ægti-rti означава събиране на данъци. Във връзка с дигорското ægti-ærti, иронски ægti-ærti – букв.зн. „от ръка в ръка“. (ДРС), (ИРС) Ерми – бирник, събирач на данъци, възникнало като прозвище, или има пряка връзка със сармато-аланското *ægt/ært – ръка, дигорски ægtol – ръчен, производно на общоиранското *ægt – ръка. В тох.(а,б) uagt – мярка, утакка – казначей, ковчежник. (DA-DT-b) Възм. връзка с иран. ægt – ръка. Вероятно далечни наследници на това име са посочените от Й. Заимов, стари бълг. имена **Ярмо, Ярма, Ярмен, Ярмин, Ярмил** и съответните им западнобългарски „Е“-форми: **Ермо, Ерма, Ермин, Ермил**. (ИЗ-БИ,стр.359,148) Т.е. първоизточникът е бил **Ърми**. При осетинците аналогични имена са Ерам, Ерман, Ермен, Ермине, а при чувашите – Ерем, Ереме, Еремен, Еремке, Ерми, Ермок, Ермул, Ермуш. (ЗГ-ОФЛИ), (ЧАЯ)

⁶ в ТМ ез., този корен се е развил в отрицателен аспект, в солонски эгтэк – хермафродит (мъжеподобна жена), в мандж. эгсуп – чудовище, в др.тюрк. ermäklig - отвратителен. (ССТМЯ-2, стр. 465), (ДТС, стр. 181)

⁷ напр. според „Именника“ Кубрат би трябвало да е управлявал до 677 г. (617+60), а той реално управлява до 665 г. (когато император Константин (Констанс II) (641 – 668 г.) управлявал на запад, т.е. в Сиракуза, според визант. изт.: патр. Никифор). Наследникът му Безмер поема властта в годината **шегор вечем**, т.е. година на бика/вола, трети месец. И 677 и 665 г. са години на бика/вола, и виждаме че съставителя на „Именника“ е направил грешка с един 12-год. цикъл. Ако приемем че Кубрат в ранна детска възраст е наследил трона в 605 г., годините му на управление са точно 60, но това не изключва регентството на Органа до 617 г., т.е. малолетния владетел царува но не управлява. Изворите съобщават, че Кубрат се покръстил лично от император Ираклий (610 – 641 г.), т.е., кръщенето на Кубрат не може да е станало по-рано от 610 г., когато се възцарява Ираклий, и то е в 618 г. Предполагам че автора на „Именника“ е „нагласил“ тази година - 677, за да съвпадне период на управление (3 год.) на Безмер, с годината 680 явно свързана с началото на управлението на Аспарух, на юг от Дунав, т.е. началото на новата държава. Аспарух според „Именника“ се възцарява в 680 г., година на дракона (**верени**) и според китайския календар тя наистина е такава. Но в съотв. с корекцията, тази година трябва да е 668 г., която също е

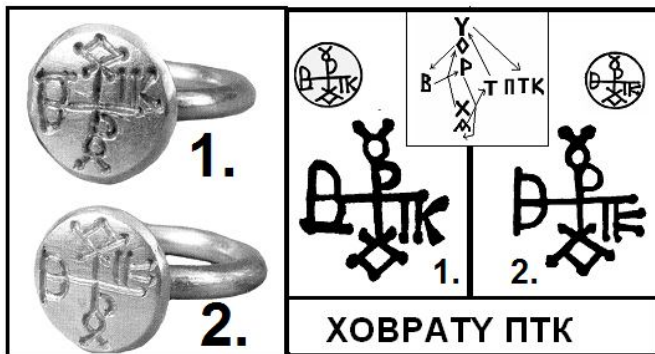
Друг възможен вариант е ако приемем, че Органа е бил брат на самия Баян II, и след смъртта на последния в 618 г., се е завърнал в Каганата, за да поеме властта, т.е. той е неизвестния каган, управлявал между 618 и 631 г.

В 617 г., Кубрат поема властта в свои ръце и веднага търси покровителството на Византия, като приема християнството със своите приближени във византийската столица. Липсват всякакви податки, че Органа е присъствал на това събитие, и че също е бил кръстен! Кубрат използва и момента, че в 618 г. умира неговият сюзерен, аварския каган Баян II, и аварския натиск е отслабнал, респ. „гостуна-регент“ Органа е заминал в Авария (?). И когато в 634-5 г., Аварският каганат е в сериозна вътрешнополитическа криза и гражданска война, по повод избора на нов каган, имайки зад гърба си договора с Византия и приятелството с Ираклий, Кубрат обявява своята независимост.

За родствените отношения с Аварския двор, говори и още един косвен факт. Когато умира Кубрат (665 г.) и синовете му разделят бащините земи, двама от тях, Кубер и Алцек, се преселват при аварите и са приети от тях, въпреки „предателството“ на баща им Кубрат.

Името Органа, беше погрешно разчетено от В. Н. Залеская (специалист в Ермитажа), на един от пръстените открити сред предметите на Перешчепинското съкровище. Тя предлага прочит **ΒΑΤΟΡΧΑΝΟΥ ΠΑΤΡΙΚΟΥ**. (СККБХС, стр. 43-44) Според Р. Рашев това четене е много съмнително и всъщност имаме също пръстен на Кубрат с идентичен монограм, което е много по-вероятно. (РР-П, стр. 121)

Сравняването на монограмите, съвсем ясно показва, че те са напълно еднакви, но са правени от различни майстори, което обяснява и по-различната форма на буквите. Със сигурност може да се каже че става дума за два варианта на един същ монограм – този на Кубрат. Единият е изработен от византийски майстор (1.), а вторият е неговата имитация от местен български майстор, предвид лошото изписване, или по-точно копиране на буквите, подобно на рисунка, от човек незнаещ гръцкото писмо (2). Залеская чете името Органа, от „варварската имитация“ (2.), както се вижда напълно невярно, дори и поради липсата на буквата **N**, която тя използва! Надписът „**ХОВРАТУ ПТК**“ – „На Кховрат (Хубрат) патриция“, потвърждава съобщението на патриарх Никифор, за кръщението на българския владетел и получаването на титлата „патриций“ от император Ираклий.

О. Прицак поставя намесничеството на Органа в периода 603-605 г. и предполага, че победата на Византия над аварите на р.Тиса в 601 / 602 г. е спечелена благодарение на изпратена българска помощ от самия Органа. (Pritsak. Fürstenliste, S. 38, 41), но

основания за такова допускане напълно липсват и си противоречат с аварската зависимост на българите по това време!. А. Колаутц и Х. Мийакава виждат в Органа

година на дракона. За Аспарух е посочен срок на управление 61 г. И с корекцията (668+61=729 г.), се вижда че този срок е нереалистичен, тъй като би следвало Тервел да се е възцарил в 729 г. Според „Именника“ Тервел се възцарява в годината на овена (**теку**), твърде вероятно това е била 695 г., както е според китайския календар. Годината около смъртта на Аспарух (загинал в битка с хазарите, според Бълг. анонимен летопис) и възцаряването на Тервел, не е много ясна. Приема се че в 700 г. В 695 г. България воюва с Византия, не е изключено византийците да са подтикнали хазарите, за удар от север. По това време император Юстиниан II, поддържа добри отношения с хазарите, скрепени с брак, с дъщерята на хазарския каган Ибузир Главан. В 700 г. Тервел вече е бил владетел, според хрониката на Зигиберт. Всъщност както и М. Москов забелязва, Зигиберт не пише години на възцаряване, а само отбелязва към дадена година, кой е бил на власт. Така че датировките в „Именника“ изобщо не са свършено точни, и не трябва да им се предверяваме, а да ги сравняваме критично с другите източници, когато това е възможно!

предводител на утигурите-кутригури, който побеждава Западните тюрки, в 630 г. и загива година след това. (Kollautz – Miyakawa. Geschichte, S. 159, тези автори дори погрешно посочват, че името Органа фигурира в «Именника», явно поради непознаване на източника). (ВИС) Всъщност става дума за Мохеду кехан.

Л. Гумильов изказва същото предположението, че българският Органа е тюркският владетел **Кюлюг Сибир хан** (или в кит. изт.: Мохеду кехан, moheduo kehan) 莫賀咄可汗, управлявал между 630 и 631 г. Кубрат е поставен от него като владетел на васалните българи и е негов родственик. Кюлюг-Сибир хан е от източната племенна група «дулу», но е свален и убит чрез заговор, от противниците – западната група «нушиби»⁸. Л.Гумильов тълкува **moheduo kehan** 莫賀咄可汗, като Багатур-каган, което също е невярно. Мохеду 莫賀咄 в епохите Вей-Тан, се е поризнасяло като mākgā(h)lūuk / mākgāluk, т.е. славен от тюрк. maγ – слава, maγlūg – славен, т.е. „славният каган. (ДТС, стр.335) Името му се тълкува от Гумильов, като **Bağatur Sepi Kağan**, или Ураг⁹ Кюлюг Сибир хан, от тюрк. ur - поразявам urγu – оръжие, палка за нанасяне на удари, монголски üre – удрям, поразявам. (ДТС, стр.614) Подобна интерпретация няма никакви исторически основания, и неподкрепена от нито един извор, е плод на съчинителство. (ЛГ-ДТ, стр. 465)

Привържениците на тюркската теория, свързват нереално Дуло с тюрките от Източния Тюркски каганат, наричащи се племената Дулу, които нямат никакво отношение към събитията свързани с Кубрат. Нещо повече, формата „Дулу” е съвр. произношение на китайска транскрипция, а възстановката от епохата Тан на съотв. йероглифно изписване е друга: (Duolu) 咄陸¹⁰ - „twiet-luk”, като отразява тюрк. tut – държа и tölük – сила, мощ, tölüklüg – могъщ, така че „tut tölük” ще означава „държачи силата, държачи мощта”. (ДРС, стр.571,579) Или дори и да се допусне съвсем хипотетично, че родът Дуло е представител на тюрките от Източния каганат, то названието ще звучи по съвсем друг начин (Тут Тюлюк), а не както е съвр. китайско произношение (Duolu).

Твърде неясно е, защо епископ Йоан е нарекъл вуйчото на Кубрат – **Куернак** (𐰉𐰺𐰽𐰸 - Kurnak / Quernak), или те са различни личности. И това име пряко съвпада с предшестненика на Органа (гостунът-регент) според „Именника“ – митично управлявалия 150 г., владетел Ирник. Името Ирник е сарматско по произход, познато е под ф-мата **Арнак / Ернак** (Ἀρνάκης) при персите, познато е като сармато-аланско име в надпис от Танаис от II в., и под формата **Хърнак (Хернак)** се е срещало и при българите в XV в., а днес при чувашите - като **Ирнак**. (ВС-КПАБ, стр. 217), (FJ-IN, стр. 27), (ЧАЯ) Обяснява се със сарамто-аланското arnak, осет. ærtæd, хотаносак. āḡānaia, авест. aruna, ārsna, др.инд. arana, согд. ārak, тох.(б) arāni, – див, яростен. (BA-C-1, стр. 179), (BP-ДЭ-ЭСИЯ-1, стр. 221-222, 226) В. Кузнецов смята хунското Ернах, като форма на аланското име Арнак и директна аланска заемка. Това е типично сарамто-аланско име със заплашваща етимология, „да бъде яростен към враговете”. П. Добрев, предложи връзката с Еран / Херан, владетелят на хайландурите или олхонтор-булкар,

⁸ (Nushibi) 弩失畢: 弩 – съвр.ф-ма nū, клас.старокит., епоха Хан nhā, епохи Вей-Тан nhō, зн. лък-самострел, арбалет. 失 – съвр.ф-ма shī, древнокит., клас.кит., lit, Западна Хан ljēt, епохи Източна Хан – Тан śēt (śiet), зн.: загуба, лишение. 畢 – съвр.ф-ма bì, древнокит., клас.старокит. pīt, епоха Хан pjēt, епохи Вей-Суй-Тан pjit, зн.: свършвам, край. Възстановка: „nhō-śiet-pjit”. Предава тюркското onγ-šadarit, като onγ значи десен, в случая западен (при поглед на юг, която е посоката напред при алтайските народи) а šadarit е висша административна титла при древните тюрки, производна на šad – висш административен управител. (ДТС, стр. 367, 519) Или значението е: владение на десния (западния) шад, или шадпат. Титлата шад се е носела първоначално от принцовете, синовете и братята на тюркския владетел ябгу, които са командвали съотв. двете крила на армията. **И това е нагледен пример, че когато се борави с китайски транскрипции на имена и етноними, те трябва да се четат адекватно, съобразно съотв. епоха, за която се отнасят.**

⁹ Гумильов го обяснява неправилно като ураган, бурен.

¹⁰ 咄 – съвр.ф-ма duō, от класически старокитайски до периода Тан вкл. twēt (twiet), зн.: междуметие ох, ой. И 陸 – съвр.ф-ма lù, древнокит., клас.старокит. ruk, епохата Хан rəuk, епохите Вей-Тан lūuk/luk, зн.: суша, земя, континент, сухопътна войска. (Старостин. Китайские иероглифы: www.starling.rinet.ru)

и това е твърде интересна възможност. Еран живее в същото време, отредено за Ирник – средата на V в.

По-вероятно обаче, Куернак/Хърнак е живял в края на VI в. и е прекия предшественик на Кубрат. Освен това епископ Йоан посочва че Кетрадес/Кубарт е братов син на Куернак, т.е. последният е брат на баща му, или чичо. А Гостун/Органа е вуйчо, т.е. те са различни личности. По какъв път епископ Йоан е записал това име, не е ясно, възможно и от недостигнал до нас източник. Все пак Йоан, за разлика от Никифор е съвременник на тези събития. Никифор посочва че Кубрат е племенник на Органа, без да уточнява родствената връзка. Съставителя на „Именника“ не е имал никаква информация за този владетел, изключая името му. Когато е писан „Именника“ (не по рано от втората половина на VIII в.), родовата памет на българите, съвсем смътно е стигала до годините непосредствено преди възцаряването на Кубрат и наместничеството на „гостуна“ Органа, и напълно е възможно личността на Ирник / Куернак поради неясния времеви хиатус, да е била изтеглена доста напред във времето и митологизирана, като далечен и много древен владетел, живял и управлявал в достолепна библейска възраст.

Какви са били събитията около налагането на аварската зависимост, пристигането на Органа и съдбата на Хернак (Ирник) е напълно неясно. Съвсем хипотетично мога да предположа, следната възстановка на събитията: Годината на възцаряване на Ирник, която е „дилом“ или „година на змията“ не е 465, а доста по-късна. Както съобщава Михаил Сирийски, по времето на император Маврикий (582-602 г.), трима братя, които тръгнали от планината Имеон, достигнали до Меотида и Ромейските предели, и тъй като „аварите опустошили Мизия и Дакия по времето на Анастасий“ императорът предоставил правото на единият от тях Булгарос, да се засели като съюзник. За другите двама се казва че се заселили в Кавказ, в Барсилия и Аланската страна, като най-големият се наричал Хазариг. Също се казва че българите и пугурите (двойно споменаване на българите) били някога християни и се заселили срещу прохода Торайски врати – Дарял в Кавказ. Легендата е многократно дискутирана в историческата литература. Има както наслагване на по-стари събития, свързани с идването на българите (барсилите – неназования брат) и хазарите от Имеон (Памиро-Тяншанската верига) и Централна Азия, с по-късни миграции. Българите и хазарите са в Кавказ още в I в. пр. н. е. – I в., според арменските източници, и според Плиний, който говори за епагерити, сарматски народ в Кавказ, а Птолемей за пагерити съседи на аорсите. Връзката и реципрочността на епагерити/пагорити и пугури е пределно ясна¹¹! Съвсем наскоро, доц. П. Голийски обърна внимание на един съвсем немаловажен факт. Михаил Сирийски споменава, че „по времето на Анастасий, аварите бяха опустошили Горна, Долна Мизия и Дакия“. Аварското нашествие е 65 год. след възцаряването на Анастасий, т.е. няма как това да е император Анастасий I, тогава аварите са неизвестни в Европа! П. Голийски доказва, че този Анастасий който споменава М. Сирийски, не е император Анастасий, а негов едноименник, пълководец по времето на Маврикий. При описанието на бунта на персийския пълководец Бахрам Чубин (Bahram Chobin)¹² в Персия, М. Сирийски съобщава, че сваленият персийски

¹¹ Като отстраним сарматския (осетински) суфикс за мн.ч. –tæ, тъй като информаторът на Плиний е ираноезичен (Митридат III, цар на Боспорското царство, разгромен от аорсите и римляните в 49 г., при управлението на император Клавдий: 41 – 54 г.), получаваме **пагири / пагери**, което е твърде близко до **пугури**. Споменати са и в „Ашхарацуйц“ като народа **пурк**. В „Добавка в ръкописа на Уистон“, цитирани от П. Голийски откриваме формите: **ъпули, апури**, аналогични на **пурк**. Сравни с формите **епагерити** и **пагерити / пагорити**. Началното „а-“ във формите **ъпули, апури**, може да се обясни с абхазкия определителен член „а-“, поставян пред всички съществителни и пред чуждите заемки, т.е. названието е било предадено чрез абхазки информатор.

¹² Бахрам Чубин (Bahram Chobin) е талантлив персийски пълководец, прославил се с разгрома на тюрките в битката при Херат в 589 г. След лична обίδα от страна на шах Хормизд IV, вдига въстание от което се възползват приближените на шаха, които чрез заговор го свалят и убиват. Бахрам се обявява за шах под името Бахрам VI и обявява възстановяването на старата Аршакидска династия, към която принадлежи. Управлява 1 година и е свален от Хосров II Парвиз, с помощта на император Маврикий. Бяга при тюрките, където е убит по желание, и с подкуп от Хосров II.

шах Хосров II Парвис, избягал при император Маврикий и поискал военна помощ срещу обявилият се за шах Бахрам, и Маврикий изпратил на цар Хосров, главнокомандващия тракийските войски Йоан, с 2 000 човека... **и Анастасий, който предвождал 2 000 арменци и българи...**” (МС-Х) Друг сирийски автор Григорий Бар Хебрей, споменава дословно същото, само че завишава броя на изпратените войски, така тракийската и армено-българската войска са съответно по 20 000 души: “И Маврикий изпратил Йоан, военачалника на Тракия (Таркае), с 20 000 души, и Анастасий, който командвал арменци (Артапауо) и българи – също 20 000. И изпратил още 40 таланта злато за покриване на тези разходи. Хосров (Кесгу) получил всичко това и потеглил към своята държава”. (ВНСч) Епископ Йоан Никиуски в своята «Хроника» също съобщава за известен военачалник Анастасий, който живял по времето на императорите Маврикий и Ираклий.

От тези съвсем конкретни сведения на сирийските автори се вижда, че през 591 г., група българи се появила на Балканите като съюзно население и е подчинена на военачалника Анастасий, с който те са взели участие в потушаването на бунта на Бахрам Чубин в Персия и възстановяването на трона на Хосров II Парвис.

По-точни сведения за тези събития, дава Бар Хебрей, който повтаря историята за преселването на тримата братя от Вътрешна Скития (която съобщава и М. Сирийски), но уточнява, че това е станало в четвъртата година от управлението на Маврикий (586 г.) Така че в период 586-590 г., тези българи се заселили мирно, като съюзно население (федерати) на Византия южно от Дунав, (за разлика от панонските българи, които в същото време, вече като поданници на аварите, грабят Илирик и Тракия). За това преселение, съобщава и византийския историк Йосиф Генезий (X в.): “българите произлизат от аварите и хазарите, а своето име получили от владетеля им Булгар, който се заселил с разрешението на ромеите около Доростол (съвр. гр. Силистра). (ВГ,ИБ-ИСБ-1, стр. 60)

Ако погледнем годините според китайския календар, в периода на управление на Маврикий, години на змията (диплом) са 585 и 597, а българите се появяват при Маврикий в 586 г. Оттук може да се предположи, разбира се съвсем хипотетично, защото преки извори не са известни, че въпр. Куернак/Хърнак или Ирник, е вероятния предводител на българите тогава, възцарил се най-вероятно в 585 г., и влязал в съюзни отношения с Византия, като е изпратил и помощни войски, под командването на Анастасий. След това, особено след убийството на Маврикий от бездарния узурпатор Фока, и настъпилата криза в империята, аварите бързо налагат своята хегемония в Югоизточна Европа и са подчинили българите – византийски съюзници. Възможно това е станало в 603 или в 615 г. И тогава Ирник/Хърнак е детрониран, и заменен с аварския наместник Органа!

Времето на V и VI в. е свързано с приток на нови емигранти към Кавказ и северните прилежащи територии. Около 463 г. голяма група от угорски, и езиково алтайзирани късносарматски племена се заселват в региона. Това са савирите, оногурите, урогите (маджарите) и сарагурите. За сблъсъка им със заварените народи – българите и алани, красноречиво говорят както Нартските сказания, за битките на нартите с нашествениците – народите **уангур** и **мукар**, или оногури и маджари (в ст.унг. *moger*), така и самата унгарска генеалогична легенда, записана в Унгарската хроника на Шимон Кезай (XIII в.), която съобщаваща как братята Мадяр и Хунор (същите Мукар и Уангур), отвлекли дъщерите на князете Алан-Дуло и Белар – аланите (сарматите) **двали**, (съвр. осет. *tualtæ*) и **българите**. Самият етноним **Алан-Дуло**, ни кара да мислим че всъщност българската династия, управленчески род **Дуло**, произлиза от сарматите-двали, дуласите, днес част от осетинския народ, но тогава сарматско племе преселило се в Кавказ, около I в.пр.н.е. – I в., заедно с **пагеритите (пугури)** или **внъндур-болгар**. Гадло изхожда от същата унгарска генеалогична легенда и счита че зад Дуло се крие именно сарматското племе дуласи / двали. (АГ-ЭИСК, стр. 117-118) Сармато-аланско име $\Delta\omicron\upsilon\lambda\alpha\sigma$ е открито сред надписите от Боспорското царство. Съвр. осетински форми са Дула, Дули. (ЗГ-ОФЛИ) Й.Заимов посочва българските имена от XIV в., Дуле, Дульо, Дулчо, Дуля, Дулян. А Дулатæ,

Дулитæ, Дулутæ (Дулаевы, Дулиевы, Дулуевы) са съответните осетински аналози на това име. При чувашите – Тула, Тулай, Тули, Тулли. (ЧАЯ) Смятам че името е във връзка с пушунското ddála – племе, ttoləy, ttolgei – група хора, прослойка, класа, осет. dzyle – общност, група, хора, народ, племе, явно староаланското (сарматско) dual / dwal / tual / twal, е аналог на пушунското понятие. И. Стеблин-Каменский свързва пушунските и осетинските думи като производни на индоарийското *tola¹³ – отряд, група хора, в хинди, пенджаб., непал. dal, маратхи dala, в дард. ез. dala, кхов. dāl, ория daḷa, в авест. dara – армия, въоръжен отряд, група хора. (ИС,К-ЭСВЯ, стр. 222), (DDSA) Т. Н. Пахалина, също смята че осет. t/dwal е от ирански (или индоевропейски) произход и го свързва с древноиран. *t/dwar/lā или *t/dūr/lā, t/daur/lā, разширение на индоевроп. корен *t/deu – увеличавам се, раста, набирам сили, и предполага че тази дума е означавала също неголяма група от хора, семейство, род, племе, аналогично в келтски (кимвърски) deulu, theulu – семейство, род.¹⁴ (ТК-ОИОЯ)

Топонимът „маджар“ илюстрира реално унгарско присъствие в района, е често срещан на територията на съвр. Кабардино-Балкария и по поречието на р.Кума, а крепост Оногурис е съществувала в Колхида, получила името си в памет на победа на местното население над пришълците оногури. За тези древни и враждебни първи контакти на древните българи и аланите с оногурите и маджарите, говори и една интересна българо-осетинска дума, в бълг. **унгурин** – проклетник, лош човек (обида), **унгури** – злодеи, в осет. адыртæ / агуртæ (**агури**) – скитници, злодеи, разбойници. (СИ-РРОД, стр. 525) Българското **унгур** се е изговаряло с начална носовка **жгур**, идентично на осетинската форма. Според Абаев това са оногурите, които той погрешно свързва с древните българи и тълкува превратно и невярно като он-огур/огуз или 10 рода, по инерция на традиционната заблуда. (ВА-С-1, стр. 36-37) В случая решението е друго, в санскрит aghā – дявол, зло, перс. ughrī, tox.(б) eḥsare – неприятен, недружелюбен, враждебен, съотв. самоназванието оногури / унгури, от което произлиза и съвр. унгарци, е вторично насложено над това иранско понятие и предвид историческата обстановка, трайно е останало в езиците на българи и осетинци.

След угро-савирския натиск, около 555 г. се появяват Аварите (съобщени първоначално от Псевдо-Захарий Ритор), които достигнали до прилежащите към Кавказ, северни степни пространства, установили контакт с аланите, и както казва Менандър „Аварите скоро влезли във война с утигурите, после със залите, които били от уннските племена, и съкрушили силите на савирите“. (МВ-И, откъс 5) И до днес етнонимът авари или аварци, се носи от малък кавказки дагестански етнос, остатък от аварите, установили се в Източен Кавказ (земите на савирите) и асимилирани от местните кавказки племена.

Но поради натиска и заплахата от Тюркския каганат, аварите не се задържат в Предкавказието и в 465 г. мигрират в Панония, където в съюз с лангобардите разгромяват Гепидското кралство и се заселват в земите му.

Натискът на тази вълна на нови нашественици идващи от Средна Азия и Южен Сибир (археологически за това говори залезът на Саргатската и съседната и Таштърска археологически култури в Западен и Южен Сибир) е предизвикал раздвижване и сред българите (внъдури-оногундури), които са потърсили контакти с Византия при управлението на Маврикий, когато начело е хипотетичния Булгарос-Ирник, а след това и при братовия му син Кубрат. Разбира се това е само една хипотетична възстановка на събитията и опит за синхронизация между крайно оскъдните източници!

Категорично няма никаква причина, нито една, нито и половин даже податка, от познатите ни извори, които да свързват Атила с българите, респ. Авитохол-Ирник да се

¹³ Сравни с балтийското и тракийското dulo, dulos – дете, потомък, ирландското diulach - младеж. (EID) В древногръцки τέλοσ – семейство, род, племе, опълчение, войска. (IEE)

¹⁴ Вероятно имаме индоиранско наследство, или ностратическо понятие в тюрк. ез., в чув. tūle – род, раса, tūlen – размножаване, в чагат., ез. на алтайските тюрки (кумандинци, телеути, лебединци), кирг., тат., башк. töl – род, раса, размножаване, потомство. (МФ-ЭСЧЯ-2, стр.261)

приравняват към Атила-Ернах, въпреки традиционно разпространеното и напълно погрешно мнение.

За българи в Европа (изкл. Кавказ), никой и никъде не говори преди 480 г., до управлението на император Зенон.

Използвана литература:

- (АГ-ЭИСК) - А.В.Гадло. Этническая история Северного Кавказа IV-X вв. Л.1979.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/Gadlo_EISK.djvu
- (БС-ПО) - Б.Симеонов. Прабългарска ономастика. Пловдив. 2008 г.
- (ВА-С-1) - В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том I. А-К'. Издательство Академии наук СССР, Москва-Ленинград, 1958 г., http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (ВА-С-2) - В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том II. L-R. Издательство Академии наук СССР, Ленинград, 1973 г., http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (ВА-СЕИ) - В. И. Абаев. ИСТОРИКО-ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ ОСЕТИНСКОГО ЯЗЫКА. Том III. S-T'. Издательство Академии наук СССР, Ленинград, 1979 г., http://www.allingvo.ru/LANGUAGE/etimolog_slovar.htm
- (ВБ-ИЕП) - В.Бешевлиев. Ирански елементи у прабългарите. Антично Общество, Труды Конференции по изучению проблем античности, стр. 237-247, Издательство "Наука", Москва 1967, АН СССР, Отделение Истории.: <http://www.kroraina.com/fadlan/besh.htm>
- (ВБ-ПЕП) - В.Бешевлиев. Прабългарски епиграфски паметници. С.1981 г.: <http://www.promacedonia.org/vb/index.html>
- (ВГ,ИБ-ИСБ-1) - В. Гюзелев, И. Божилков. История на Средновековна България VII - XIV в., т. 1, С. 1999 г., стр. 60: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Vasil_Gyuzelev_Ivan_Bozhilov_Istoriya_na_sredno_BG_1.pdf
- (ВЗ-ИБД-1, В. Златарски. История на българската държава през средните векове, том 1, С. 1918 г., "Епоха на хуно-българското надмощие", стр.130-145
- (ВИС) - Византийские исторические сочинения: "Хронография" Феофана, "Бревиарий" Никифора". М. Наука. 1980: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Nikifor_2/frametext1.htm
- (ВР-ДЭ-ЭСИЯ-1) – В. Разторгуева. Дж. Эдельман. Этимологический словарь иранских языков. Том-1 (а-ä) М. 2000 г.
- (ВС-КПАБ) - В. Стоянов. Кумано-печенежки антропоними в България през XV в. С. 2000 г.
- (ГИБИ-3) – ГРЪЦКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. том III. Съст. и ред. Иван Дуйчев, Геновева Цанкова-Петкова, Василка Търкова-Заимова, Любомир Йончев, Петър Тивчев. Издание на Българската Академия на Науките. София, 1960 г.: <http://www.promacedonia.org/gibi/3/index.html>
- (ГП) – Гугъл-преводач: <https://translate.google.bg>
- (ДРС) - Ф. М. Таказов. Дигорско-русский словарь (30 000 слов). Владикавказ. 2003 г. Уеб-сайт: www.allingvo.ru
- (ДТС) - Древнетюркский словарь. Ленинград. 1969 г.: <http://altaica.ru/LIBRARY/dts.htm>
- (ЗГ-ОФЛИ) - З. Гаглойти. Осетинские фамилии и личные имена. Цхинвал. 2007 г.: <http://iratta.com/2007/12/09/soderzhanie.html> и <http://www.twirpx.com/file/962005/>
- (ИС,К-ЭСВЯ) - И. Стеблин-Каменский. Этимологический словарь ваханского языка. С-П. 1990 г.
- (ИРС) - Иронско русский словарь. 3-е ДОПОЛНЕННОЕ ИЗДАНИЕ ОКОЛО 28 000 СЛОВ С приложением грамматического очерка осетинского языка В.И.АБАЕВА ИЗДАТЕЛЬСТВО «ИР» ОРДЖОНИКИДЗЕ, 1970. : http://www.allingvo.ru/DIC/ironrus_dictionary.htm
- (ЛГ-ДТ) – Л. Гумилев. Древние тюрки”, М. 1993 г., (Ономастическая таблица, стр. 465)
- (МВ-И) - Менадр Византиец. История. ВИЗАНТИЙСКИЕ ИСТОРИКИ: ДЕСИПП, ЭВНАПИЙ, ОЛИМПИОДОР, МАЛХ,ПЕТР ПАТРИЦИЙ, МЕНАНДР, КАНДИД, НОННОС И ФЕОФАН ВИЗАНТИЕЦ, САНКТ ПЕТЕРБУРГ. 1860 г.: http://krotov.info/acts/05/marsel/ist_viz_06.htm
- (МС-Х) - Михаил Сириец. Хроника. (пер. Р. А. Гусейнова) Текст приводится по изданию: Сирийские источники XII-XIII вв об Азербайджане. Баку. АН АзССР. 1960 г.: http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Mychel_Syr/frameotryv1.htm
- (МФ-ЭСРЯ-3) - Фасмер М. Этимологический словарь русского языка, Т-3 (Муза-Сят). Пер.с нем. и доп. О. Н. Трубачева. М., 1964-1973; 2-е изд. М., 1986 – 1987. (Издание на немецком языке было осуществлено ранее в Гейдельберге в1950-1958 гг.); 3-е изд., стереотип. СПб., 1996. В електронен вид: <http://vasmer.narod.ru> , <http://starling.rinet.ru>
- (МФ-ЭСЧЯ-1) - М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка”, 1 том (А-Р), Чебоксары. 1996 г. Уеб-сайт: Monumenta altaica - <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm>
- (МФ-ЭСЧЯ-2) – М. Р. Федотов. „Этимологического словаря чувашского языка” 2 том (С-Я) Чебоксары - 1996 г. Уеб-сайт: Monumenta altaica - <http://altaica.narod.ru/v-turks.htm>
- (РМРС) - Ю. Кручкин. Большой современной русско-монголо-русский словарь. М. 2006.

- (PP-П) - Р. Рашев. Прабългарите през V - VII в. С. 2005.: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/R_Rashev_Prabolgarite_5_8_v.djvu (преиздадена в 2007 г.)
- (СИ-ПРОД) - Стефан Илчев. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. С. 1998.
- (СККБХС) - Съкровището на Кубрат, култура на българи, хазари, славяни. Сборник (В.Залеская, И.Засецкая, К.Каспарова, З.Лвова, Б.Маршак, И.Соколова, М.Щукин). С. 1989 .
- (ССТМЯ-1) - Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-1 (А-Нг), Материалы к этимологическому словарю. Издательство „Наука“. Ленинградское отделение. Ленинград 1975.: <http://altaica.narod.ru/tms.htm>
- (ССТМЯ-2) - Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков, том-2 (О-Э), Материалы к этимологическому словарю. Издательство „Наука“. Ленинградское отделение. Ленинград 1975.: <http://altaica.narod.ru/tms.htm>
- (СФ-ХИН) - С. А. ФРАНЦУЗОВ. ХРОНИКА ИОАННА НИКИУСКОГО: НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА И СОДЕРЖАНИЯ Вестник ПСТГУ III: Филология 2010. Вып. 4 (22). С. 77–86: http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksRu/S_Frantsuzov_J_Nikiu.pdf
- (ТК-ОИОЯ) - Т.Т.Камболов. Очерк истории осетинского языка. 6.2. Осетинские субэтнонимы.: <http://ironau.ru/kambolov-hist-o4erk.html>
- (ЧАЯ) - Чăваш арçын ячĕсем (Чувашки мъжки имена): <http://cv.wikipedia.org>
- (ШМ-КПВБ) - Шамиль Рафхатович Мингазов (2012) КУБРАТ – ПРАВИТЕЛЬ ВЕЛИКОЙ БОЛГАРИИ И КЕТРАДЕС – ПЕРСОНАЖ ИОАННА НИКИУССКОГО. Казань.
- (ВHCh) - Bar Hebraeus. Chronography., IX. The Second Kingdom of the Greeks. Translated from Syriac by E. A. Wallis Budge (London, 1932) <http://rbedrosian.com/BH/BH.html>
- (DA-DT-b) - D. Adams. A dictionary of Tocharian B. <http://ieed.ullet.net/>
- (DDSA) - Digital South Asia Library. The Dictionaries on-line - <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/index.html>
- (DMc-CPD) - D. N. MACKENZIE - A CONCISE PAHLAVI DICTIONARY. Oxford University Press. 1986.
- (EID) - Foclóir Béarla-Gaeilge (English-Irish Dictionary) - <http://www.crannog.ie/focloir.htm>
- (IEE) - Indo-European etymology by S. Starostin. <http://starling.rinet.ru> The Indo-European database, compiled on the basis of Walde-Pokorny's dictionary by S. L. Nikolayev. All etymologies are also linked - whenever it is possible - to Pokorny's on-line etymological dictionary.
- (FJ-IN) - Ferdinand Justi. Iranisches Namenbuch. Marburg. 1895.
- (JBN-Chr, CHAPTER CXX,47) - John, Bishop of Nikiu: Chronicle. London (1916). English Translation.: http://www.tertullian.org/fathers/nikiu2_chronicle.htm
- (HZ-C-1) - Zotenberg H. (1877) Catalogue des manuscrits éthiopiens (ge'ez et amharique) de la Bibliothèque nationale. – Paris: [Imprimerie nationale](http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k108650z), – стр. 222 и сл.. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k108650z>
<https://archive.org/stream/manuscritsorient00bibl#page/241/mode/1up>
- (HZ-C-2) - Zotenberg H. Catalogue des manuscrits éthiopiens (ge'ez et amharique) de la Bibliothèque nationale. – Paris: Imprimerie nationale, 1883., стр. 460)
- (S-AE) - Altaic etymology. S. Starostin. Copyright 1998-2003. www.starling.rinet.ru/